

Dr Latinka PEROVIĆ

NEZAVRŠIVOST ISTRAŽIVANJA

Velika rukopisna ostavština i veoma bogata biblioteka Pere Todorovića (1852-1907), pisca, novinara i političara imaju svoju istoriju.¹ Još za Todorovićevo života, pretrpele su dva teška udara: posle Todorovićevo hapšenje zbog Timočke bune 1883. godine i posle majskog prevrata 1903. godine. Znatna deo ostavštine propao je u toku Prvog svetskog rata. Neposredno, posle Todorovićeve smrti, za njegovu rukopisnu ostavštinu bili su zainteresovani politički činioци u Srbiji, naročito radikali. Ali, o nju su se otimali i njegovi rođaci. Najviše Svetozar Todorović, tadašnji sudija u Aleksincu, sin rođenog brata Pere Todorovića, Nikodija.

Tastamentarni naslednik Pere Todorovića bila je njegova treća žena, Darinka – Dara Todorović. Dva rođena brata Pere Todorovića, Nikola i Nikodije, priznali su testament, i to potvrdili svojim potpisima u sudu. Međutim, Nikodije je, po nagovoru svoga sina Svetozara, povukao svoj potpis. Pokrenuta je parnica sa ciljem da se testament ospori. Duga i neprijatna, motivisana i lično i politički, ova parnica je okončana u korist Darinke Todorović.²

Da se rukopisna ostavština Pere Todorovića nalazila kod Darinke Todorović, dokazuje i činjenica da su vlasti posle Drugog svetskog rata od nje oduzele neke njegove rukopise.³ Ali, deo njegove rukopisne ostavštine je, očigledno, dospelo i u ruke nekih njegovih rođaka. Kada i pod kojim uslovima? Odgovor na ovo pitanje važan je za biografa Pere Todorovića. Ali, ne manje za istraživača mentaliteta i političke kulture u Srbiji.

Obimno i raznovrsno delo Pere Todorovića nametalo je njegovom istraživaču veći oprez od onoga koji svako istraživanje podrazumeva. Pogotovo što su već Todorovićeви saradnici tvrdili da je njegov rukopisni korpus bio veći od onoga koji se nalazi u arhivskim fondovima, od kojih najviše u Arhivu Srpske akademije nauka i umetnosti.⁴ Danas se taj oprez dvostruko potvrdio.

¹ Vid. *Istorija hartija Pere Todorovića* u: Latinka Perović, *Pera Todorović – više od lične sudbine* u: Pera Todorović, *Pisma. Ličnosti i ličnost*, Službeni list SRJ, Beograd 2000.

² O svemu ovome opširnije u: Latinka Perović, *Pera Todorović – više od lične sudbine...*

³ Isto.

⁴ Isto, str. 23.

Posle objavljivanja knjige Pere Todorovića, *Pisma, Ličnosti i ličnost*, priređivač knjige je došao do dva pisma Pere Todorovića, koja se nalaze u Arhivu Bugarske akademije nauka.⁵ Jedno je upućeno Zahariju Stojanovu Džedovu, bugarskom nacionalnom revolucionaru, društvenom radniku i piscu, predstavniku memoarske i biografske literature.⁶ Todorovićevo pismo pokazuje da je između njega i Stojanova vođena prepiska o prilikama u Srbiji i u Bugarskoj, odnosima između Srbije i Bugarske i politici velikih sila na Balkanu. Todorović se, ne po prvi puta, deklarira kao „protivnik tuđinskom uticaju na Balkanu”, i svom bugarskom prijatelju saopštava da on lično ne bi „rado gledao da se Rusi ugnjezde u Bugarskoj kao gospodari”.⁷ U isto vreme, Todorović Stojanovu piše o svom, inače poznatom, gledanju na liberale u Srbiji. Odnosno, na njihovog vođu Jovana Ristića, koji je, stavši na stranu kralja Milana u njegovom sporu sa kraljicom Natalijom, 1887. godine ponovo došao na vladu. „Znaj samo to: Vaši političari lažu, ali Ristić je u tome virtouz u politici”⁸ – piše Todorović Stojanovu.

Drugo pismo, na koje je već skrenuo pažnju istoričar Vladimir Jovanović,⁹ uputio je Pera Todorović bugarskom državniku Stefanu Stambolovu, 20. februara 1889. godine. Pored važnih podataka o razlozima zbog kojih je Pera Todorović otkupio dnevni list „Male novine”, ovo pismo pokazuje da je on, pored ruskog, nemačkog, francuskog, italijanskog jezika, odlično znao i bugarski jezik.¹⁰

Ali nova dragocena saznanja o sudbini pisane ostavštine Pere Todorovića potiču od Momčila Ž. Joksimovića, profesora i kolekcionara iz Kruševca.¹¹ On je u stanu naslednika dr Milana Todorovića,¹² lekara u Kruševcu, došao do knjiga iz lične biblioteke Pere Todorovića i mnogih rukopisa, od kojih je on preuzeo samo jedan deo. „Sve ostalo je završilo na nekom đubrištu ili otpadu”.¹³ Neke od knjiga i rukopisa, kolekcionar Joksimović je predao Narodnom muzeju, Istorijskom arhivu i Gradskoj biblioteci u Kruševcu, Gradskoj biblioteci u Nišu, Domu kulture u Varvarinu. Neki rukopisi Pere Todorovića, prema vrlo preciznim obaveštenjima kolekcionara Joksimovića, nalaze se u privatnim zbirkama beogradskih kolekcionara. Tako se rukopisna ostavština Pere Todorovića, koji je, osnivajući Narodnu radikalnu stranku, prokrstaro svu Srbiju, po Srbiji i rasula. U sudbini ove ostavštine, upravo zato što je velika i po obimu i po značaju, ogledaju se političke mene koje je Srbija doživela u toku skoro jednog i

⁵ Zahvalnost za ova pisma pripada ruskom istoričaru Andreju Šemjakinu.

⁶ Vid. Zaharija Stojanov u: Pera Todorović, *Pisma. Ličnosti i ličnost...* str. 422.

⁷ Pera Todorović Zahariju Stojanovu, Beograd, 16. juna 1887. NBKM – BVIA. F.100 (Zah. Stojanov), a.e. II A-8807.

⁸ Isto.

⁹ Vid. Pera Todorović, *Pisma. Ličnosti i ličnost...*, str. 25.

¹⁰ Blgarska akademija na naukite. Naučen arhiv, f. 19, k (St. Stambolov), op. 1, a. e. 887.

¹¹ U maloj prepisci sa kolekcionarom Momčilom Ž. Joksimovićem dobila sam mnogo obaveštenja, na kojima mu najtoplije zahvaljujem.

¹² Dr Milan Todorović rođen je u selu Vodice, 8. maja 1903. godine, od oca Save, kafedžije, i majke Jelene, domaćice I sam je vodio dnevnik. Sačuvana je sveska iz 1928. godine.

¹³ Iz pisma Momčila Ž. Joksimovića od 13. januara 2001.

po veka. Ali i odnos prema prošlosti, koji proističe iz jednog shvatanja istorije. U narodima u kojima se istorija ne piše uvek ispočetka, kao obrazloženje za ono što se trenutno događa, istorijski izvori najrazličnije vrste marljivo se prikupljaju i brižljivo čuvaju. Ne samo iz saznajnih razloga već i iz pijeteta.

Među rukopisima Pere Todorovića, kolekcionar Joksimović pronašao je i svesku njegovog *Dnevnika* za 1901. godinu. Ovu svesku otkupio je, krajem 2000. godine, Arhiv Srpske akademije nauka i umetnosti,¹⁴ pridruživši je sveskama *Dnevnika* za godine između 1887. i 1907, koje se u njegovom fondu nalaze od ranije.

U *Dnevniku* Pere Todorovića, koji je objavila Srpska književna zadruga,¹⁵ godina 1901. završava se sa 19. februarom. Sveska koju je pronašao kolekcionar Joksimović obuhvata deo 1901. godine: od 9. maja do 29. septembra. Ukupno 718 redova na 48 stranica novopronađene sveske. Ovaj deo se, prvi put, objavljuje sada u „Tokovima istorije”. On predstavlja dopunu već objavljenom *Dnevniku* Pere Todorovića, na čije će se novo izdanje, možda, još dugo čekati. I sam za sebe, deo *Dnevnika* Pere Todorovića od 9. maja do 29. septembra 1901. je tematski interesantan (položaj kraljevskog para, lažna trudnoća kraljice Drage, odnosi Srbije i Crne Gore, sudbina ličnosti u politici, logika „svetine” koja je totalitarna). Ali, pomenuti deo je posebno značajan posmatran u okviru celokupnog Todorovićevog dnevnickog opusa.

Putevi istraživanja su nepredvidivi. Sa tim istraživač uvek mora računati. Čak i kad dokumenti pronađeni posle napisanih studija i objavljenih korpusa istorijskih izvora ne donose nova saznanja, njihov veći broj o već utvrđenoj činjenici toj samoj činjenici daje drugi značaj. Osim toga, svaki novi dokumenat uvećava celinu. Veći okvir komplikuje, ali upravo zato bolje objašnjava okolnosti u kojima je jedna ličnost živela i stvarala. U tome i jeste draž istraživanja. Njih nikada ne završava ne samo istraživač koji im je decenijama bio posvećen, nego ih ne dovode do kraja ni generacije istraživača. Neugasiva strast istraživanja motivisana je samim smislom istorije: tragati sa istinom o ljudima i njihovom vremenu. I, na temelju stvarne i nedeljive a ne poželjne i redukovane istine, dolaziti do istorijskih saznanja i formirati kritičku svest.

¹⁴ Dnevnik Pere Todorovića za 1901. god. Arhiv SANU, br. 9784.

¹⁵ Vid. Pera Todorović, *Dnevnik*. Priredila Latinka Perović. Srpska književna zadruga. Srpski memoari. Knjiga druga, Beograd, 1990.

Pera Todorović, *DNEVNIK 1901.*

Beograd 9. maja – Sreda 1901. god.

Dan topal i sunčan.

Tačno u 10 čas. pre podne odvezao sam se u Vaznesensku crkvu sa Darom,¹⁶ gde smo imali da krstimo ćerkicu g. Proke Grebenovića i ćerke Pere Niketića,¹⁷ učitelja u pensiji. Činodejstvovao otac Aleksa;¹⁸ dete smo krstili u crkvenoj sobi, gde obično taj obred i vrše. Crkvu su baš u taj mah prali za potrebu sutrašnje svetkovine, pošto Vaznes(enska) Crkva slavi Spasov-dan. Maloj vojkani dali smo ime Zagorka, pa je onda nju babica lepo uvila i odnela na fijakeru kući, a ja i Dara okrenemo u varoš, ja u uredništvo¹⁹ u zgradi klasne lutrije, a Dara ode u varoš da mi kupi neke sitnice.

U tramvaju nađem se sa g. Vladom Boškovićem.²⁰ Pred podne on mi svrati u uredništvo, te odemo kod Imperijala na čašu piva. Dođe reč o lekarskim svedodžbama koje su izišle u jutarnjim novinama a tiču se porođaja.²¹ Vlada mi ispriča kako je on čuo, da je kraljica mati - Natalija – dala prvi povod da kogod od ruskih boljih lekara prisustvuje porođaju N. Veličanstva Kraljice. Evo kako Vlada priča tu stvar.

Beograd 19 maja – Subota 1901. god.

Sinoć sam radio poduže. Kumića Obrada²² pustio sam da malo izađe s društvom, a ja zadržao Maksu Petrovića²³ da mi pomogne pri pisanju. Tako smo pisali i radili do pola noći. Onda Maksu pustim, a ja ostanem još do 1 čas po ponoći kada i sam legnem.

Odmah sam zapao, ali san mi je bio bunovan i uznemiren. Prvo usnim, kako idem od Glavne crkve u pravcu Terazija. Kad bijah na uglu gde se iz Dubrovačke savi (neza-vršeno L.P.)

Beograd 2. Juna – Subota 1901. god.

Dan je osvanuo zapanan i zagušljiv. Zbog jučerašnje slabosti jutros sam malo zadocnio, te mi se ljutio brica, koji me je morao čekati za brijanje, a hita da obrija i g.

¹⁶ Darinka Todorović, treća žena Pere Todorovića.

¹⁷ Vid. Pera Todorović, *Dnevnik*. Priredila Latinka Perović, SKZ, Srpski memoari. Knjiga druga. Beograd 1990. Godine: 1894, 1900, 1901, 1904.

¹⁸ Aleksa Ilić, predsednik Konzistorije.

¹⁹ Uredništvo lista „Male novine“ čiji je vlasnik i izdavač bio Pera Todorović.

²⁰ Vlada Bošković, pravnik. Pera Todorović je bio optužen za protivprirodni blud sa njim. Vid. Pera Todorović, *Dnevnik...* godina: 1887, 1888; Pera Todorović, *Pisma. Ličnosti i ličnost*. Priredila Latinka Perović. Službeni list SRJ, Beograd 2000, str. 61, 66-67, 142-143, 150, 187, 199-201, 204, 237.

²¹ Reč je o lažnoj trudnoći kraljice Drage.

²² Obrad Boljarić, šef administracije „Malih novina“.

²³ Maksa Petrović, vodio domaće poslove Pere Todorovića.

Voju Blaznavca, koji jutros žuri na dežursto kod Nj. V. Kralja.

Pred podne sišao sam u Administraciju, gde me je već čekao Janoš (Svetozar Janošević, glavni saradnik „M. Novina“), koji me je još ranije zvao telefonom, da mi kaže „nešto važno“.

To „nešto važno“ sastojalo se u ovome. Janošević tek što je došao od g. N.(ikole) Stefanovića, ministra unutr.(ašnjih) poslova. Nikola mu je rekao:

„Sinoć je sa Cetinja stigao neki Ilija Vuletić, sekretar cetinjskog ministarstva spoljnih poslova, a uz to još i vrlo poverljiva ličnost samoga Kneza Nikole.²⁴ Vuletić ne dolazi džabe. Sva je prilika da je on doneo i kakvo upustvo odnosno Pere (t.j. odnosno mene). S toga neka Pera bude na oprezu, neka se pazi i čuva a pazićemo i mi. Vuletić je odseo kod Imeprijala ili u Grand Hotelu. Mi ćemo ga držati na oku, ali neka to isto čini i g. Pera.

Beograd 1. Juna Petak 1901. god.

Dan je osvanuo vedar i sunčan.

Beograd 3. Juna, Nedelja 1901. god.²⁵

Beograd 5. Juna UtorNIK 1901. god.

Dan vedar i topal. Ja celu noć proveo kao u groznici. Jutros ustao s grdnim kašljem, koji prosto hoće da me uguši. Morao sam zvati lekara. Došao je Vučetić i pre-pisao mi nešto – na 2 časa po kašiku. Preporučio mi da ostanem dan dva u postelji. Ali ja taj savet nisam mogao ispuniti. Već jutros išao sam g. ministru unutr.(ašnjih) po-slova, gde sam džonzao do 11 čas.(ova).

Noćas došla gđa i gđca Kapnist iz Beča – žena i kći g. Kapnista, ruskog poslanika u Beču. Pogovara se da će za njima uskoro doći i on. Vele da on dolazi zbog mutnih pri-lika na našoj novopazarskoj granici. Ženske su tu samo da pokriju stvar. Upravnik va-roši g. Boža Maršičanin veli da o tome ništa ne zna. Međutim jedna depeša iz Raške javlja, da je u N(ovi) Pazar stigao već i treći kajmakam, i da je usled toga čaršija nanovo već otvorena.

Beograd 7. Jun. Četvrtak 1901. god.

Dan promenljiv. Od ovo dva dana prilično zahladilo. Morao je gde god pasti veliki grad.

²⁴ Pera Todorović je kasnije imao ponudu da napiše memoare kneza Nikole. Vid, Pera Todorović. *Pisma. Ličnosti i ličnost...* Pismo br. 125.

²⁵ Ispod označenog datuma Pera Todorović nije ništa zapisao.

Još se osećam vrlo loman. Ovo je neka manja influenza. Upravo savlađuje je moja energija, inače ja bih morao pasti.

U današnjem broju „S.(tarih) M.(alih) Novina”²⁶ na uvodnom mestu „Naš odgovor” jednom „samostalnom radikalu”. Dobro mi došlo da odgovorim uzgred i onima, što nas ludo kore, da smo osuli vatru na naprednjake i fuziju.²⁷ Kazali smo im šta mislimo o fuziji. Rodoljubi se udružuju da očuvaju i učvrste ovo malo sloboda što ih daje novi ustav.²⁸ To je jedini temeljan rad, koji danas pred nama stoji. To fuzija i radi. Zato smo je i odobrili čim se pojavila, i nismo imali razloga da to svoje uverenje menjamo.

To smo mislili i to smo u člančiću i rekli. Da li će se dopasti srditim naprednjacima – malo me se tiče. Sreća koja mi od njih zavisi - ne bilo je!

Bolan, spremao sam se da ranije legnem. S toga sam već oko 10^{1/2} otpustio moga kumića Obrada (Boljarića), koji u veče vrši dužnost moga sekretara i po diktiranju piše članke koji će sutra izaći u listu. Ja ostadoh da pregledam i popravim neke rukopise, pa da i ja legnem. Na stolu su već čekali tej, razmućeno jaje, lojanica i druga naša domaća sredstva protiv kašlja i nazeba i moja mila Dara već je nekoliko puta žalostivo ponavljala: „Pero! Hajde bolan! ... Sve se ohladi”. Na šta sam ja odgovarao: „Sad, duško, sad!”

Ali na jednom na moj prozor: du ... du ... du!

Dignem zavesu: - Ko je? – Ja sam, Pero, otvori. Ko si ti? šta ćeš sad? – Ja sam amerikanac!²⁹ Pero, otvori.

- E, moj Amerikanče! zar baš večeras potrevi?! Pa ja sam, jadan ne bio bolestan, i evo se baš spremam da legnem!

- Sve jedno – odgovori Amerikanac s američanskom odlučnošću! – Sve jedno! Znam ja da si ti bolan. Zato sam baš i došao da te posetim!...

- Pa zar u 11^{1/2} čas, crni brajko?!

- Sve jedno! Otvaraj. Imam važnih stvari.

I ja sam morao otvoriti, i S. Nikola Amerikanac me gnjavio me je do 12^{1/2} čas., a rezultat njegovih „poverljivih saopštenja” bio je taj: „naređeno tajno mobilisanje”.

Nikola se „zjalo” mučio da nađe protiv koga mi to mobilishemo. I najzad smo se kao u nekoliko složili u tome, da je najverovatnije da mobilishemo protiv monopolske kase za isplatu poslednjih kupona. U toj kasi ima sad 10 milijuna dinara u zlatu. Država nema nigde prebijena groša, a treba joj neodložno bar 5-6 milijuna. Kad bi imala ovih 10 u zlatu, mogla bi na toj podlozi izdati 30 u novčanicama. A? Toga radi vredelo bi se malo pomučiti oko jedne mobilizacije. Zemlja je u opasnosti i force opravdava privremeni moratorijum. Prikupljenih 10 milijuna diže država!

²⁶ Zbog protivljenja ženidbi kralja Aleksandra sa Dragom Mašin, „Male Novine” su bile zabranjene. Pera Todorović ih je izdavao kao „Stare Male Novine”. Vid. Pera Todorović, *Ogledalo. Zrake iz prošlosti*. Priručila Latinka Perović. Medicinska knjiga. Medicinske komunikacije. Beograd 1997.

²⁷ Iz Narodne radikalne stranke izdvojila se 1901. godine Samostalna stranka da bi ostvarila koaliciju sa Naprednom strankom. Ta se koalicija nazivala fuzijom.

²⁸ Reč je o oktroisanom ustavu kralja Aleksandra Obrenovića od 6. maja 1901.

²⁹ Nikola Jovanović-Amerikanac (1853-1939), novinar i diplomata u Velikoj Britaniji, SAD i Egiptu.

Da, da. To bi sve moglo biti. Ali to bi Srbiji neminovno donelo stranu. Već je bilo jedan po ponoći, kada se Nikola najzad reši da me ostavi.

Sem ostaloga on mi je doneo novost, da je Kralj pre 2-3 dana rekao: Rusija me strahovito prevarila! Nikola misli da će Rusi prisiljavati i kralja da prizna i javno proglasi Mirka³⁰ za naslednika! I sam sam u mnogome delio ovo mišljenje! U opšte, ja smatram da je položaj vrlo težak. Saznajem pouzdano da Kralj s Kraljicom u avgustu idu u Rusiju.³¹ Tom prilikom biće tamo i knez Nikola,³² pa i bugarski knez Ferdinand. Tom prilikom ja mislim da će se izvršiti to kobno usinovljenje Mirkovo. Čak se bojim da to ne potpomogne i sama Kraljica!³³ Ta misao potiče od jedne osobe bliske vrhovima, ali stvar ne bi bila prirodna. Ja računam Nj. V. Kraljicu kao razboritu ženu!

Beograd 8 Juna – Petak 1901. god.

Dan kišovit i hladan. Ja jednako loman i bolan! Danas čak ne mogu ni u grad izlaziti, tako se osećam smlaćen.

Janošević (Svetozar)³⁴ obećao doći jutros rano pa ne došao. Svratio tek oko 10 čas. Ispričam mu o mobilizaciji. Uzeo na se da upita Nikolu (Stevanovića) da mu kaže kako se u narodu veruje, da će sam kralj proglasiti Mirka, što narod smatra kao nesreću.

Nikola (Stevanović min.(istar) un.(utrašnjih) dela) potpuno obriče vest o mobilizaciji. Jedino naređeno da naša 2 stajaća bataljona izađu na granicu, pošto su Turci tamo poslali svoja 4 nova, anadolska bataljona. Dakle tu je sve.

Interesantan je Nikolin odgovor odnosno glasova o Mirku. Istina Kralj i Kraljica u avgustu idu u Rusiju. Ali o usinovljenju Mirkovom nema ni pomena. Ta za boga i Kralj i mi svi još se nadamo da će Kraljica roditi! – uzviknuo je Nikola pred Janoševićem (Svetozar). Sve mi se čini da preda mnom to ne bi rekao. Govorio čovek kao da pred sobom ima decu! Zabranjeno da se o Kraljevom putu u Rusiji ništa ne govori! Međutim sutra će sve novine biti pune o tome.

Sinoć u Pozorištu bila nekakva opereta Gejša! Vele da im se komad toliko dopao, da su Kralj i Kraljica lično pljeskali i svoje zadovoljstvo iskazivali. Među tim vele, da je komad prosto skandalozan. Jedan koji je vek proveo u pozorištu veli: „Pravi japanski pozorišni kupleraj!” Baš ću da odem sam lično da se o svemu uverim, jer mislim da je prosto prazno ogovaranje i klevetanje!

Tako na priliku jedan prijatelj rečimice ovako veli:

Od kad je Nušić(Branislav) upravnik, nisam zavirio u Pozorište. Sinoć sam otišao. čuo sam da će biti njihova Veličanstva, pa sam teo da vidim njino držanje i njin ukus.

³⁰ Mirko Petrović, (1879-1918), sin crnogorskog knjaza Nikole.

³¹ Kraljevski par je mnogo radio na svojoj poseti Rusiji. Ali, do nje nije došlo.

³² Nikola I Petrović Njegoš (1841-1921) crnogorski knjaz.

³³ Kraljica Draga.

³⁴ Svetozar Janošević, novinar. Saradnik „Malih Novina” i kum Pere Todorovića. Vid. Pera Todorović, *Dnevnik... Isti, Pisma. Ličnosti i ličnosti...*

Poražen sam! Nikad nisam mogao misliti da se ukus Kralja Aleksandra može zadovoljiti onakim vašarskim banalnostima.

Tako govori obrazovan Srbin! Je li ovo uvređen estetični osećaj, ili naše srp.(sko) obično otrocavanje?! To hoću da vidim i ocenim sam. Svakako karakteristično je da svetina hoće da je Kralj pita čak i za svoj pozorišni ukus. Ono što se njoj ne dopada ne sme se ni kralju dopadati. Kakva tiranija! Tiranija odozdo!...

Beograd 9. Juna 1901. Subota

Dan kišovit i hladan. Tek pred noć malo se razgalilo!

Ja se danas osećam ozbiljno bolestan. Moj kašalj nikako ne popušta. Skoro ceo dan proveo sam u postelji. Osećam se smrvljen i grozničav.

Pre mesec dana otpuštena je nenadno dvorska gospođica.

Tada se nije znao uzrok njenog naglog otpuštanja. Sad se čuje ovo:

Kraljica Natalija pisala pismo snahi³⁵ u kome veli:

"Znam kako drhtiš za svaki dinar. Sad tek oko porođaja morala si imati velikih izdataka. Voljna sam da ti pomognem. Podnesi mi dakle račun šta su te koštali za 6 poslednjih meseci tvoji lažni zubi i lažni porođaj (trudnoća) ja ću to platiti".

Beograd 12 Jula 1901. god. Utorak

To pismo dođe na dvor.(sku) gospođicu. Ona ga preda Kralju. On se dvoumio. Najposle Kralj ga preda Nj. i V. Kraljici i ona odmah otera svoju damu dvorsku.

Tako eto priča svetina, a ko zna ima li tu i trunke istine. Pre je verovatno da nema i da je sve gola izmišljotina! Bar meni je teško verovati, da Kraljica Natalija, u njenom sadašnjem dešperatnom stanju, može padati na um da piše i takva cinična i nje ne dostojna pisma.

U ostalom u svetu zbilja ima puno besposlenih ljudi. Evo ovo dana imali smo u bečkoj „Nov.(a) Sl.(enska) Presa" izvešće iz Beograda u glavnome ove sadržine.

Nj. V. Kralj dobio poštom čitav paket poštanskih karata s raznim karikaturama njegove i Kraljičine ličnosti! Nagarade predstavljaju najgroznije i najgadnije stvari. Nj. Velič. naredilo je da se ove slike vrate natrag i da se svrati pažnja tamošnjoj policiji da pripazi, ko li se to zanima pribiranjem i pripremanjem takvih skandaloznih slika - policija je odgovorila da će u buduće zbilja paziti, ali da ove, što su već slali ne mogu pronaći, pošto nemaju nikakvih znakova, po kojima bi mogli pronaći prave učinioce.

Kralj bi trebao da prezire te ćoravštine, pa da im ne daje toliki značaj. Pomislite kolika počast, za nekoliko mangupa, ili možda jednog jedinog. Posta predmet javne međunarodne prepirke i prepiske. Zbilja kakva čast za kakvu protuvu!...

³⁵ Kraljici Dragi.

U prošlu nedelju, 10. ov(og) mes(eca) bio sam s Darom i deom³⁶ u Pozorištu. Otišao sam lično da vidim Gejšu. Obična pozorišna lakrdija. Ali šarena, vesela i zanimljiva za onoga koji nije video boje. Komad je slobodan, ali ipak nije istina da u njemu ima onih skaradnosti kako se govorilo. Ne znam što i jedan kralj ne bi mogao pljeskati ovakvom komadu! Bar u Srbiji ja tome nemam zamerke.

U nedelju 10 ov(og) mes(eca) pregledao sam sve račune „S.(tarih) M(alih) Novina” od njine pojave do 10 Juna, dakle od 22. Marta ov(e) god.(ine). Resultati: do danas tačno 187.70 deficita – ja za svoj rad, kao i g. Mita Dovijanić³⁷ za svoj nismo uzeli ni prebijene pare! Ali ja na sigurno računam da ćemo u avgustu već imati da podelimo lepu tekovinu bar od 5-6000 din(ara). No Mita mi se onomad nešto mrštio, kad sam mu s (Stevan)³⁸ Jovićem ostavio da njih dvojica pregledaju knjige i da se lično uvere kako u istini stoji s prihodima i rashodima. Ja tada ovo mrštenje nisam razume(o). Čak sam uzeo kao skromnost Dovijanićeve kada mi on u nedelju oko 5^{1/2} čas. dokazivaše, da nije imalo potrebe da sve ovo njemu iznosim. On sve to veruje i bez naročitih dokumenata. Tako je govorio oko 5^{1/2} po podne. Sutradan, 11 ov(og) mes(eca) oko 10 čas. ja dobijem od Mite „hitno” pismo čija me je sadržina vrlo iznenadila.

Beograd 27 Juna, Sreda 1901. god.

Još nikako da me popusti moj opaki kašalj. Krham isto onako kao i pre mesec dana. Svi lekovi i g. g. Vučetića i Simonovića apsolutno ništa ne pomažu. Dokle će ovako jedini bog zna.

A i vreme je užasno. Prekosutra već Petrov dan, a mi se još pošteno ni prosunčali nismo. Zbilja užasno!

Pred noć izađem u varoš, jer mi je dosadilo ležanje. Pred Grand-Hotelom sretnem kuma Svetomira (Nikolajević). Ja nisam smeo unutra zbog dima.

Beograd 28 Juna – Četvrtak 1901. god.

Dan promenljiv kao i obično. Počne izjutra lepim, jarkim suncem, misliš ceo će dan grejati, a ono oko 9 čas, već otuda od Bežanije tutnji i puši se, čitavi vulkani po nebu se vitlaju i kuvaju, dok se najzad sve to ne sruši i ne izlije u kakav strahovit pljusak, koji se kao iz kabla prospe!...

Tako je sinuo i jutrašnji dan, a već oko 10 časova počela je provrekovati krupna kiša, da u podne opet sijne sunce.

Pred podne svratio sam u poštu te primio ostatak pretplate za prvu četvrt (april maj i jun)

³⁶ Sestre Todorovićeve žene Dare.

³⁷ Dimitrije-Mita Dovijanić, vlasnik i urednik „Starih Malih Novina”.

³⁸ Stevan Jović, novinar. Saradnik „Malih Novina”, Vid. Pera Todorović. *Pisma. Ličnosti i ličnost*. II. *Ličnosti*, br. 20.

Vrnjci 24. Jula – utorak 1901. god.

Posle 20 dana bavljenja – amo smo stigli 4. Jula pred podne – sutra zorom (u 2^{1/2} časa iz jutru) krećemo za Stalać, otkuda ćemo za Beograd. Računamo da ćemo u Stalać stići oko 9 čas. pre podne za jutarnji voz. Sva je prilika da ću ja u Palanci morati da ostanem – zbog imanja u selu, a Dara će produžiti put za Beograd.

Danas pred noć iskusuravao sam se ovde u Banji. G. Đoka Jovanović naplatio mi za malenu sobicu i 2 prazna, železna kreveta po 3 din(ara) dnevno: 20 x 3 = 60 dinara.

Sem toga došlo je: kurtaksa 5 d(inara). Lekar u g. Paji Jevtiću 20 din.(ara). Bakšiš pošt.(anskom) momku 1.50, telegramsom momku 1 din(ar). Kelneru koji je posluživao (Nikoli) 4 din.(ara), kelneru (Caukelneru) blagajniku 2.40; Vladi momku kod Đoke 10 dinara; hrana dnevno hvatala se, jedno na drugo oko 10 din.(ara). -- Ovamo onamo, pa 550 dinara za 25 dana jedva me okrpi. (Put od Stalaća do Vrnjaca i obratno na fijakeru oko 50 dinara. Odavde do Stalaća obično plaćaju 12-15, retko do 18.

Beograd 1. Avgusta – Sreda 1901. god.

Dan topao, ali zapara jaka i dosadna.

Po podne oko 4 sata otišao Nikoli Stefanoviću min.(istru) un(utrašnjih) dela, da čujem šta je novo, mnogo se govori o ministarskoj krizi.

Dugo me nije mogao primiti. Tu je bio g. Mita Marinković³⁹ (neprestano je tu) i toliki drugi. Mahom svi se još lome oko opšt.(inskog) predsednika; a mnogi oko senatorskih izbora, koji će se izvršiti 5. avgusta! Šta će tu šljama ući u Senat! Bedni srpski paters conscripti!...

Tek posle 6 čas mogli smo se komotno razgovoriti jedno pola časa. Žali mi se kako su mu u početku radikali pri izborima pravili teškoće, neodobravajući njegove mere. Tek kad su na prvim izborima propali, pustili su ga da na naknadnim radi kako zna, i on pokazuje na rezultate i zadovoljan je njima.

O ministarskoj krizi veli da je nema, ali mi u poverenju saopštava da će odstupiti ministar vojni – Boža Janković. Kao njegovi naslednici pominju se.⁴⁰

Kao uzrok odstupnice navoda lične nesuglasice o majoru Šturmu, koji je ovo dana vraćen u dejstvo, ali koga g.(ospodin) vojni min.(istar) ne trpi i hoće opet da ga otpusti. No to će biti samo izgovor. Pravi je zrok mnogo dublji i tiče se trošenja državnog budžeta, koji je kod vojske prosto u očajnom stanju. Čujem da je Boža ozbiljno bio pregao da tome zlu traži leka, ali da su se gore poplašili od tih njegovih odsudnih mera. Tražeći koga mekšeg – jamačno Čedu Miljkovića, ako se ne htedne primiti.

³⁹ Dimitrije-Mita Marinković (1835-1911), više puta ministar, prvi predsednik Senata (1901), Jedan od prvaka Napredne stranke i cenjeni pravnik.

⁴⁰ Todorović nije naveo imena potencijalnih kandidata.

O putu u Carigrad stvari stoje ovako: Sultan zbilja poziva Kralja u goste, jer zna kakav bi to utisak učinilo i u Evropi i u Staroj Srbiji, da Kralj sada ode u Carigrad. Svi bi rekli nema ništa od cele dreke srpske. Jer da je iole što ozbiljno, ne bi kralj Srbije mogao sada ići u Carigrad.

Na to je eto računao sultan. Ali baš iz tih razloga Kralj ne sme ići. Odgovoreno je dakle: Kralj blagodari na gostoljublju, ali se njime ne može koristiti dok ne budu ostvareni najpreči i najnužnije molbe i želje naroda u staroj Srbiji, koja je u teškoj nepričici. Nikola (Stevanović) veli da preko hiljadu duša ima na našoj zemlji, prebeglo preko granice od zuluma!

Nedelja. 5. avgusta 1901. god. Beograd

Dara ustala oko 4 časa. Ja dremuškam i čekam njen izveštaj. Nema je pozadugo. Mene jednako varaka san. Najzad Dara ulazi: Reci dragička!

Dragička!

Pada kiša... Ama zbilja veliš! – Boga mi sipi, kako je Bogu volja. – Onda to znači da on našega puta nema ništa – i ja se prevrnih na drugu stranu i odmah zasпах! Probudivo se u 7 čas. Tejka i deca izlazili na železnicu, čekali čekali, i kad je već voz otišao oni dođu amo kući. Ja sam još bio u krevetu. Dogovorili smo se da idemo sutra u Krušedol. Tako ćemo sutra naknaditi današnjicu.

Beograd 6. avgusta 1901. Ponedeljak Preobraženje

Dan osvanuo vedar i topal. Mi smo ga dočekali na nogama. Kao i obično kad putujem, ja sam cele noći spavao na oprezu. Oko 4 časa već sam bio budan. Malo posle došao je fijakerist. Spremili smo se i krenuli oko 4^{1/2} časa. Tejka i 5 naših devojaka dočekali su nas na železn.(ičkoj) stanici. Odovud došli ja, Dara i kumić Obrad (Boljarić) – taman nas devetoro. Uzeli smo karte do Karlovaca. Sam prevoz staje oko 50 din.(ara) u srebru.

1901. god. Beograd 7 avgusta – Utornik – Beograd

Trgnem se i zagledam u sahat. Tek je bilo 3 č. po ponoći!

Beograd 10. avgusta – Četvrtak 1901. god.

Izjutra dan vedar i sunčan posle natmuren i vetrovit. Spremala se velika bura, ali je razagna vetar.

Pre podne, još neobučena ja sam sedio i pisao. Na jedared Dara se ustumara; čujem govori s nekim; čujem muški glas ali ne mogu da poznam. Dara upade k meni..Kakva

bruta! Pogledaj. Kako me čovek zatekao prljavu, čupavu, pa u ovoj kratkoj suknji, sa zavrnutim rukavima!... Hajde pohitaj – Gospodin Blaža Petrović!⁴¹

- E, čuda Bože! Ne zna g.(ospodin) Blaža šta je kuća i kujna. Valjda je njegova gospođa uvek u svili. Zna g.(ospodin) Blaža, da smo mi obični građani i da nemamo tuceta slugu – već domaćica mora sama u kujnu. Neće on zameriti.

Obučem se i izađem. Poduže smo ćeretali. Ja sam Blaži pričao o mome putu u Krušedol.⁴² Reče da o mrtvome ne može govoriti, ali da će do groba žaliti što kralj Milan nije umeo njime da se koristi. U njegovoj ruci (kralj Milanovoj) ja sam mogao, biti adut, kakav se isplatiti može. Ali Milan nije hteo i nije umeo da se mojim prisustvom koristi. A oni gad doša bi da pred njega klekne i da ga za milost molit' – „Oni gad je – Nikolica – Knez Nikola”!

Blaža je pričao kako je imao načina da ogroman broj najboljih Crnogoraca privuče u Srbiju – upravo da raseli Crnu Goru. I zato nije trebalo ni velikih novaca, ni neke osobite mudrosti. Sve se moglo postići najobičnijim sredstvima. Ali Milan nije hteo!... Šteta!...

Jednom prilikom Kralj Milan je rekao, kad ga je jedan od gospode diplomata upitao – za što goni Blažu? Krasan čovek, ali mrzim ceo taj njegov pogani rod Petrovića, pa ne mogu da trpim ni njega! A „rod Petrovića” nije baš ništa kriv, što u svojim redovima broji i jednoga nevaljalca Nikolu – veli Blaža!

Beograd 12 Avgusta – Nedelja 1901. god.

Dan divan, vedar, sunčan, topal. Ja, Dara i njene tri sestre; kum Sv.(etozar) Janošević, njegova ćerčica i dve svastike jutros oko 5 1/2 - 6 čas krenuli u Palanku, gde su danas trke i izložbe konja – kuda će iz Smedereva doći Njihova Veličanstva Kralj i Kraljica.

Sveta je bilo mnogo – jedva smo ugrabili mesto u jednom kupeu II klase. Moja Dara pošla sa svojom nesretnom glavoboljom. Morala je još uz put uzimati praškove, da bi bol uminuo.

U Palanku smo stigli oko 9 čas. Puno sveta, pritislo celu Palanku. Na ulasku u glavnu ulicu, prema Gostionici Stara Srbija, podignuta triumfalna kapija s natpisom:⁴³

Takvih kapija ima još nekoliko – 2-3 – u Palanci. U Velikim Rudinama gde će biti trke, podignuta tribuna (pokrivena) za Njih(ova) Veličanstva i veliki anfiteatralni niz klupa za publiku!

Nas na stanici dočekao Jova - Nikolin⁴⁴ unuk – za Nikolu i Miku,⁴⁵ veli, da su tamo izveli stoku na izložbu! Ja sam se smejavao: „Pa zar i oni smeju da izlože one svoje

⁴¹ Blažo Petrović, adutant knjaza Nikole I Njegoše Petrovića. Bavio se politikom, a uzgredno pozorištem i književnošću. Kasnije, kao opozicionar režimu knjaza Nikole, emigrirao u Srbiju.

⁴² U Krušedolu je, po sopstvenoj želji, sahranjen kralj Milan.

⁴³ Todorović nije zapisao natpis.

⁴⁴ Nikola Todorović, brat Pere Todorovića. Vid. Pera Todorović, *Dnevnik... Isti, Pisma, Ličnosti i ličnost.*

⁴⁵ Mika Todorović, sinovac Pere Todorovića. Vid. Pera Todorović, *Pisma. Ličnosti i ličnost.*

rage"! Manj ako ima i gorih od onoga. Tako je i bilo. Mika je dobio 20 (dvadeset) dinara nagrade! Svetozar (Brat Nikodijev)⁴⁶ izveo svoga ždrepeca i dobio treću nagradu (čini mi se 50 din.). „Ako bog da zdravlje posle 3-4 godine da iziđemo i mi na izložbu” – primetim ja docnije Miki i Nikoli.

Ja sam mislio da još po ladovini idemo u selo, tu da ručamo, da se odmorimo do 5 čas, pa onda se vratimo u Palanku. Ali tako nisu kabulile žene – naročito kume! Hoće one da vide Kralja i Kraljicu!... I tako smo morali do 1 čas skoro po podne čekati dok Kralj nije prispeo. Provezao se pored nas – mi smo gledali kroz prozor „Stare Srbije” – u trenutku, dok udariš dlan o dlan. Napred u kolima Njihova Veličanstva, za njima u kolima g.g. Laza Petrović⁴⁷ i Kumrić; oko njih gardiste – to je sve.

Po najvećoj vrućini krenemo peške za Vodice,⁴⁸ preko livada! Dobro smo zapeli, naročito devojke. Pošto smo se malo odmorili pristupilo se ručku: Dobro smo ručali; meni se naročito dopadao kajmak svež! No nisam ga smeo jesti koliko sam hteo. Štedio se. Pa ipak mi nije pomoglo. Po ručku oko 4 časa, trbuh me tako strahovito zabole da sam mislio svisnuću. I zbilja da je onako poduže trajalo, čini mi se presvisnuo bih! Srećom brzo prođe; ali sam se posle ceo dan osećao kao u stupi stucan!... Oko 6 čas. u večer krenuli smo se u Palanku. Nj.(ihova) V.(eličanstva) već su bila otputovala. Prostorije pred železn.(i)čkom stanicom prekrililo silan svet. Sve to ili ispraća koga ili se samo sprema da putuje; po vagonima lom. Tek oko 7¹/₂ mogli smo krenuti i ako je polazak bio zakazan tačno za 6¹/₂ čas. Voz je tako sporo išao, upravo tako milio da smo u Beograd stigli tek posle 10 čas. u večer. Ulazeći u grad osećao sam silan gar. To je jamačno od Kolidisove fabrike koža na Čukarici, koja još od noćas gore! Još jutros, kada smo prolazili železnicom, videlo se lepo kako je jedan deo sav izgoreo, a drugi deo još gori! Do Topčidera jutros nas je pratio moj kumić Obrad Boljarić, i ja sam ga umolio, da se pri povratku za Beograd, navrati u fabriku i da vidi svojim očima šta je. Obrad je to i učinio i u današnjem broju „M.(alih) Nov.(ina) imamo i kratak opis požara.

Kum Boljarić bio je vredan i dočekaao nas i na železnici! Kući smo stigli oko 11 čas. Sve je u redu.

Obrad priča: Razgovarao danas s Reznerom, profesorom nemačkog jezika na Vel.(ikoj) školi. Rezner ga uveravao najpouzdanije, da je ovo dana malo falilo da g. Paja Marinković⁴⁹ postane vojni ministar. To je bila želja Njenog Veličanstva. Razbilo se za dlaku. Kao rudnički poslanik, Paja će putovati s Njinim Veličanstvima, kada sada pođu po Srbiji. A za vojno ministarstvo, bože zdravlje! Ako se nekako razgovaralo sad, neće se razgovarati drugi put.

Put u Palanku stao 50 dinara. Ja vodio trošak za sve.

⁴⁶ Nikodije Todorović, brat Pere Todorovića. Vid. Isto.

⁴⁷ Laza Petrović (1855-1903), general, adutant kralja Aleksandra Obrenovića.

⁴⁸ Selo kraj Smederevske Palanke u kome je rođen Pera Todorović.

⁴⁹ Pavle-Paja Marinković (1866-1925), više puta ministar. Jedan od tvoraca fuzije i glavnih redaktora Ustava od 1901. Diplomata.

S Mikom se sporazumeo, da će im novac za kupovinu svinja dati Steva Krstić. Ja ću Stevi poslati 5-600 din.(ara). Kao rezervu.

Beograd 13 Avgusta – Ponedeljak 1901. god.

Dan sunčan. Ceo dan sedio kod kuće i pisao. Vinarski trgovci obrekli doći pa ne došli. Aca Milovanović u „Trg.(ovinskom) Glasniku” brani uvoz rakije špiritulje; oni se time smatraju kao napadnuti i hteli su da se razgovore sa mnom o odbrani u „St.(arim) Mal.(im) Novinama”. Jamačno su se predomislili kad nisu došli.

Pred noć izašao u varoš. Na tramvaju sukobili g-đu Dragu Ljočić.⁵⁰ Hvali mi se da je Raši⁵¹ bolje s njegovom bolešću. Ali je još na strani u nekom kupatilu. Masiraju ga! Ljuto se žali na ponašanje radikala. „Hajde što Raši prave pakost – premda ni za to nemaju razloga – ali bar on je političar. Ali šta hoće sa mnom! Prosto ne mogu da me gledaju! Ne može se kazati koliko su niski i podli prema meni. Napadaju me na svakom koraku!!!

Dode reč o deci: „Znaš da sam premrla od straha, kad ono Raši jednom pozli. Po cele noći ne mogu da trenem. Mislim: Bože da njemu što bude, šta bih s ovom decom! A sećam se kako je Kraljica Natalija govorila: „Kad se Pomena⁵² bude udavala, onda svi radik.(alni) prvaci treba da navuku frakove i bele marame pa da njoj čestitaju. Njeno rođenje spaslo je njine glave!”... A sad! Da mogu učinili bi sve, da nas nema na ovom svetu!”...

Jadna Draga!

Na rastanku pokaza mi na svoju progrušavelu kosu. Pogledaj. „Do sad sam se još držala. Ovo je od Rašine bolesti!”...

Beograd 14 avgusta – Utorak – 1901.

Dan osvanuo sunčan, ali po podne oko 3 grunu neka olujina da je strašno bilo pogledati. Ipak se razišlo ni na čemu, samo bilo malo kiše i uveče zahladilo.

Danas pred ručak došla Anka⁵³ s puta. I ona i Mica⁵⁴ izgledaju vrlo dobro. Žali se da je potrošila mnogo. U malenom i skromnom Redegundu za 6 nedelja potrošila s Micom 400 franaka. Ja je tešim: Samo kad ti je dobro činilo.

Danas se završava priča Krasan San!...

⁵⁰ Dr Draga Ljočić (1855-1937), prva žena lekar u Srbiji. Ciriški dak. Žena Raše Miloševića.

⁵¹ Arandel-Raša Milošević (1851-1936), jedan od osnivača Narodne radikalne stranke. Član njenog Glavnog odbora. Zbog Timočke bune (1883) osuđen na smrt pa pomilovan.

⁵² Spomenika, ćerka Raše Miloševića i Drage Ljočić, rođena u vreme kad je njen otac bio u zatvoru zbog Timočke bune.

⁵³ Anka Ninković-Andelković, sestra Milice Ninković, prve žene Pere Todorovića.

⁵⁴ Milica Andelković, jedina Ankina ćerka. Rano je umrla. Vid. Milica Janković, *gospoda Andelkovića*, „Venac”, Beograd 1935, knj.XX, sveska 9-10.

Danas poslao g.(ospodin) Stevi Krstiću⁵⁵ u Palanku 500 (pet stotina) dinara, da od ove sume izda Nikoli (Miki) potrebnu količinu za kupovinu stočne hrane. Kako li će Steva ovo primiti i da li će učiniti ovo prijateljstvo!

Danas kupio od čika Paje (tamburaša – ptičara) dva kosovića i jednog slavuja sve 26 dinara. Kosovići su mužjak i ženka, mladi. Slavuj mladunac, izveden u kavezu.

Pisao mome Svetozaru⁵⁶ (Todoroviću) oštro pismo; ujeo ga za njegovo pisanje advokatu Tadiću, gde je o meni rekao: „Šta, valjda mu gledate na čast. Zar on ima časti?” Rekao sam mu da sam mu takvo pisanje odbio na mladost ludost i davno mu za to oprostio. Inače ja mu od toga doba ne bih ruku pružio ni boga primio. Ovo sam mu sad spomenuo s toga, što me već 2-3 put uzastopce u svojim pismima kore, kako „za novac” rođenoga brata „davim”. Trebalo bi da vidi kako je mene „rođeni brat davio”, a on „rođeni sinovac” ružio!...

Moga kirajdziju, g.(ospodina) Ristu Danića zadržali u ludnici. Još od lane luduje. Držali ga nekoliko meseci i već mu bilo mnogo bolje. Pustili ga pre vremena, neizlečena dobro, sad se povratilo i sad će biti mnogo gore. Sirota ova žena – gđa Danićka! Šta je sve ona morala podnositi.

Objavio danas preko lista da idem na put – s toga prestaju Uspomene na Kralja Milana,⁵⁷ ali 20 avgusta počinje izlaziti nova istorijska priča: Mađija na prestolu!⁵⁸

Beograd 15 avgusta 1901. Sreda

Dan divan, sunčan.

Pre podne proneo se glas, da se Dušan Đokić otrovao zbog žene, koja je ostavila zakonitog muža, mlada i lepa kao upisana, a odlomila vrat s jednim džigljastim, broćastim mršavim oficirrom, kome ne bi iz ruke orah uzeo. Ako se obistini, zbilja grdna šteta za đokića.

Bogu hvala nije se potvrdio glas o trovanju Đokićevom.

Danas Šurdilović Svetozar krstio ćerčicu, a moj urednik g. Mita Dovijanić krsti danas unuku. Krštenje bilo kod kuće. Puno otmenih zvanica. Kum đeneral Franasović. Ime detetu dato Milanka. Neka je živa i zdrava.

Po podne na tramvaju sretnem se s Milanom Rašićem. Slučajno se povede razgovor o biv.(šem) upravniku Trošarine Milanu Simiću. (Rašić je pre tu kod trošarine služio).

⁵⁵ Vid. Pera Todorović, *Pisma. Ličnosti i ličnost... I Pisma...* br. 97.

⁵⁶ Svetozar Todorović, sinovac Pere Todorovića. Bio dužan Peri Todoroviću i pretendovao na njegovu zaoštavštinu. Vid. Pera Todorović, *Dnevnik...* Isti, *Pisma. Ličnosti i ličnost...*

⁵⁷ Vid. Pera Todorović, *Srpska stvar u Staroj Srbiji. Uspomene na kralja Milana*. Priredila Latinka Perović. Službeni list SRJ, Beograd 1997.

⁵⁸ „Mađije na prestolu”. Istorijski roman iz života balkanskih naroda. Po ličnim uspomenu glavnijih lica napisao K.A.” Pod ovim naslovom, Pera Todorović je objavljivao ovaj roman u nastavcima u listu „Stare Male Novine”. K.A. je skraćena jednog od njegovih pseudonima – Kario Amureli.

Beograd 29 Septembar 1901. god. Subota

Dan mutan, vrlo hladan i kišovit. Ceo dan iz natuštena neba čas sipi, a čas pljušti sitna hladna kiša! Nikuda da se makne iz sobe. Ja sam skoro do podne leškario u krevetu, čitajući novine jučerašnje, koje mi je jutros doneo Dragoljub, kada je dolazio da uzme rukopis za podlistak. Dragoljub se odmah s porukom (usmenom) vratio kući natrag.

Privedila Dr Latinka Perović